

FEYZULLAH EFENDİ, Seyyid

(ö. 1115/1703)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1048'de (1639) Erzurum'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi ile Şerife Hatun'un oğludur. İlk eğitimini babasından aldı. Daha sonra Seyyid Abdülmü'min'den ve dayısının oğlu İsmâil Efendi'den Arapça, Farsça, fıkıh ve fıkıh usulü okudu. Ayrıca, o sıralarda Erzurum yöresinin seçkin âlimlerinden olan Şeyh Mehmed Vâni Efendi'nin derslerine de devam etti. İstanbul'a giden ve orada büyük şöhret kazanarak padişah hocalığına kadar yükselen Mehmed Vâni Efendi'nin isteği üzerine 1664 yılında İstanbul'a, oradan da padişahın bulunduğu Edirne'ye gitti. Burada Vâni Efendi'den ders almaya devam etti ve bir müddet sonra da ona damat oldu. Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin teklifiyle 40 akçe medreselerinden birine müderris tayin edilmek istendiyse de kayınpederinin müdahalesi üzerine bu görevi kabul etmeyerek hacca gitti (1078/1667-68). Döndükten sonra Vâni Efendi'nin aracılığıyla IV. Mehmed'in şehzadesi Mustafa'ya (II. Mustafa) hoca oldu (1669). Ertesi yıl padişah fermanıyla kendisine mü-lâzemet verildi. Bundan sonra Feyzullah Efendi ilmiye mesleğinde hızla yükseldi. Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yaptı. 1674'te İstanbul kadılığı pâyesiyile Sultan Ahmed Medresesi'ne tayin edildi; 1678'de ise Rumeli kazaskerliği pâyesiyile Şehzade Ahmed'in (III. Ahmed) hocalığına getirildi. 1686 yılında, padişaha ait has bahçede at bulundurduğu gerekçesiyle IV. Meh-

med tarafından vazifesinden alındıysa da birkaç gün sonra suçsuz olduğu anlaşılınca görevine iade edildi ve kendisine Eyüp kazası arpalık olarak verildi. 7 Kasım 1686'da nakîbüleşraf, IV. Mehmed'in hal'i ve II. Süleyman'ın tahta çıkışından hemen sonra 11 Rebülâhîr 1099'da ise (14 Şubat 1688) şeyhülislâm oldu.

Feyzullah Efendi'nin on yedi gün kadar süren bu ilk şeyhülislâmlığından azli askerî bir karışıklıktan kaynaklandı. 28 Rebülâhîr (2 Mart) Salı günü Sadrazam Siyavuş Paşa aleyhine ayaklanan yeniçeriler Siyavuş Paşa'yı katlettikten sonra Feyzullah Efendi'den de şeyhülislâmlık mührünü alıp kendisini önce Kuzguncuk'ta yalısında oturmaya mecbur etmişler, bir hafta sonra da Erzurum kazası arpalığıyla memleketi olan Erzurum'a göndermişlerdir. Yedi yıl kadar burada yaşayan Feyzullah Efendi, vaktiyle hocalığını yaptığı Şehzade Mustafa'nın tahta çıkışının (1695) ardından onun daveti üzerine Edirne'ye gelip ikinci defa şeyhülislâmlığa tayin edildi (11 Şevval 1106/25 Mayıs 1695) ve bu makamda aralıksız sekiz yıldan fazla kaldı. Feyzullah Efendi'nin II. Mustafa üzerinde büyük nüfuzu vardı. Bundan faydalanarak devlet işlerine müdahale etmeye, oğullarını ve akrabalarını henüz küçük yaşlarda iken yüksek mevkilere getirmeye başladı. Hatta Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere oğlu Fethullah Efendi'nin kendinden sonra şeyhülislâm olması hususunda padişah'tan bir ferman bile aldı. Bu uygunsuz icraatları ve gide-rek nüfuzunu daha da arttırıp tayinlere, azillere müdahalesi içten içe büyük bir tepkinin oluşmasına yol açtı. Bozuk siyasî ve iktisadî durumun da etkisiyle ulemâ, asker ve nihayet İstanbul yerine Edirne'nin pâyitaht yapılacağı söylentileriyle tahrik edilen İstanbul halkı ayaklandı (1703).

Tarihlere Edirne Vak'ası veya Feyzullah Efendi Vak'ası adıyla geçen bu isyan önce İstanbul'da başladı, daha sonra Edirne'ye sıçradı. Edirne'de bulunan Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve ondan sonraki şeyhülislâm adayı oğlu Nakîbüleşraf Fethullah Efendi görevlerinden alındılar (13 Rebülevvel 1115/27 Temmuz 1703). Feyzullah Efendi kaçmaya çalışırken Pravadi'de yakalanarak yarı çıplak vaziyette Edirne'ye getirildi. Feci işkenceler sonunda oğlu ile birlikte Batpazarı'nda çırılçıplak bir halde uyuz bir hamal beygirine bindirilip türlü hakaret-

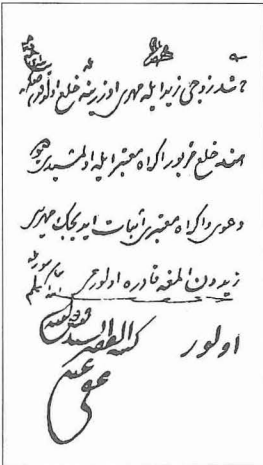

Seyyid
Feyzullah
Efendi'nin
vakıf mührü

lerle başları kesilip katledildiler. Feyzullah Efendi'nin kesik başı bir mızrağın ucuna takılıp âsiler tarafından Edirne sokaklarında dolaştırıldı. Cesedi ise ayaklarına ip bağlanarak hıristiyan keşişlere sürüklettirildi ve parçalanarak Tunca nehrine atıldı (21 Rebülâhîr/3 Eylül). Daha sonra cesedinin nehirden çıkarılarak Sitti Hatun Camii civarındaki Abdülkerim Mektebi avlusuna gömüldüğü rivayet edilir (Peremeci, s. 136).

Dokuz oğlu ve birçok kızı olan Feyzullah Efendi'nin oğullarından daha sonra şeyhülislâmlığa kadar yükselenler olmuştur. Kızlarını da ünlü ulemâ ve vezir ailelerine mensup kişilerle evlendiren Feyzullah Efendi bilhassa Minkârîzâdeler ve Köprülüzâdeler ile akrabalık bağları kurmuştur. Ailece Halvetîliğe müntesip olan Feyzullah Efendi kaynaklarda güler yüzlü, bilgili, faziletli, zeki, nüktedan, vakur ve yumuşak huylu bir kişi olarak anlatılır. Suyolcuzâde Mustafa Efendi'den hat ve özellikle nesih dersleri almıştır. Bir divan teşkil edecek kadar Arapça şiirleri vardır. Tefsir ve hadis ilmiyle uğraştığı bilinmektedir. Şeyhülislâmlıkla padişah hocalığını birleştirdiği için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanıyla da anılmıştır.

Feyzullah Efendi'nin Erzurum'da camii, medrese, dârülkurrâ, mektep ve hammamı; Şam'da dârülhadisi; Edirne'de çeşme ve sebili; Mekke'de mescidi; Medine'de medrese, kütüphane ve muallimhâne; İstanbul Fatih'te medrese, kütüphane, çeşme ve meşrutaları vardır. Feyziyye Dârülhadisi olarak anılan Fatih'teki külliye halen Millet Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Feyzullah Efendi Medine'de inşa ettirdiği medreseye 3000'den fazla kitap vakfetmiş, Harem-i şerif'in genişletilmesi sırasında bu medrese yıkılınca kitaplar Câmîatü Melik Abdilazîz'e alınmıştır. Feyzullah Efendi'nin bu vakıf tesisleri için hazırladığı vakfiye Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Reşid Efendi, nr. 287).

Seyyid
Feyzullah
Efendi'nin
bir fetvası
(İlmiyye
Salnamest.
s. 493)

Eserleri. 1. *Fetâvâ-yı Feyziyye** (İstanbul 1266). 2. *Nesâyihu'l-mülûk* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2122/2). 3. *Kitâbü'l-Ezkâr (Mecmû'âtü'l-ezkâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., AY, nr. 5744). 4. *Mecmûa-i Hikâyât. Muhâdarât** a dair Türkçe olarak kaleme alınan üç makaleden ibaret bir risâledir (İÜ Ktp., TY, nr. 1631). 5. *Letâifnâme* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5619). 6. *Riyâzü'r-rahme*. Ahlâka dair bir eserdir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyü'din Efendi, nr. 3224). 7. *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzil* (İÜ Ktp., AY, nr. 2120). Kendi hayatını Arapça olarak yazan Feyzullah Efendi (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Tefik Efendi, nr. 287, yeni nr. 1587; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5050), İsmüddin el-İsferâyî'nin *Hâşiye 'alâ Cüz'î'n-Nebe'* adlı eserine hâşiye ve Halhâl'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id*'ine ta'likat yazmış, İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin *Ravzû'l-ahyâr* adlı eserini de Türkçe'ye çevirmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Esad Efendi, nr. 2843) *Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi* adlı bir yazmada Feyzullah Efendi ve ailesi hakkında yazılmış manzum met-hiyeler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şefik Mehmed, *Şefiknâme*, İstanbul 1282; Naîmâ, *Târih*, VI. cildin sonundaki "Feyzullah Efendi Vak'ası" ilâvesi, s. 1-58; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer. (bk. İndeks); Silâhdar, *Târih*, II, 242, 323-324; a.mlf., *Nusretnâme*, II, 140 vd.; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, II-III, 247-249, ayrıca bk. tür.yer.; Râşid, *Târih*, II, 586; III, 7 vd.; Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, IV, 6; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 74-76; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 491-493; *Sicill-i Osmânî*, IV, 33-34; *Osmanlı Müellifleri*, I, 393-394; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 136; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 482-485; Huriye Gerçek, *Feyzullah Efendi, Âilesi, Ecdâdı, Evlâdı ve Akrabaları* (lisans tezi, 1950), İÜ Ed.Fak.; S. F. Messervey, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm* (doktora tezi, 1966), Princeton University; Fahri Ç. Derin, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Nesebi Hakkında Bir Risâle", *TD*, X/14 (1959), s. 97-104; a.mlf. — Ahmed Türek, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", a.e., sy. 23 (1969), s. 205-218; sy. 24 (1970), s. 69-92; M. Serhan Tayşi, "Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi ve Feyziyye Medresesi", *TDA*, sy. 23 (1983), s. 9-100; Orhan F. Köprülü, "Feyzullah Efendi", *İA*, IV, 593-600; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, X, 445-446.

MEHMET SERHAN TAYŞI

FEYZULLAH EFENDİ KÜTÜPHANESİ

(bk. MİLLET KÜTÜPHANESİ).

FEYZULLAH EFENDİ MEDRESESİ

İstanbul Fatih'te
Feyziye Medresesi adıyla da
bilinen yapı.

Kitâbe ve vakfiyesine göre 1112 (1700-1701) yılında Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. XX. yüzyıl başlarına harap bir durumda ulaştığından belediyece yıkılarak yerine park yapılması düşünülmüş, ancak İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin teşebbüsü ve Evkaf Nâzırı Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin gayretleriyle tamir ettirilerek yok olmaktan kurtarılmıştır (1334/1916). Ardından da kütüphanesinde bulunan Feyzullah Efendi'nin vakfı 2189 yazma esere ilâveten Ali Emîrî Efendi'nin bağışladığı 16.000 kitapla Fatih Millet Kütüphanesi adı altında genel kitaplık haline getirilmiştir; halen Millet Kütüphanesi adıyla bu hizmeti sürdürmektedir (bk. MİLLET KÜTÜPHANESİ).

Yapı, kare planlı bir avlunun etrafına sıralanan mescid-dershane, kütüphane ve medrese hücrelerinden oluşur. Cephe duvarında kesme taş, diğerlerinde bir sıra taş-iki sıra tuğla malzeme kullanılmıştır. Onarım sırasında zeminden hayli aşağıda kalan asıl kapı örülmüş ve arkasındaki giriş holü oda olarak değerlendirilmiştir; yapıya bugün avlunun doğusuna açılan eski arka kapıdan girilmektedir. Feyzullah Efendi sokağına bakan asıl kapının kemeri üzerinde sülüs hatla yazılmış dört satırlık bir Arapça tarih kitâbesi, kapının yanlarında yer alan biri büyük iki mermer çeşmeden büyük olanın üzerinde de ta'lik hatla yazılmış dört beyitlik ikinci bir tarih kitâ-

besi bulunmaktadır. Bugün çeşmelerin alt kısımları toprak altında kalmış durumdadır.

Avlunun kuzeyinde, fevkanî olarak inşa edilmiş 7,50 × 7,50 m. ölçülerinde kare planlı mescid-dershane ile ona simetrik bir görünüm arzeden kütüphaneye yer almaktadır. Üstleri pandantif geçişli kubbelerle örtülü olan ve girişleri ortadaki sütunlu ve önü yüksek mermer korkuluklu mâbeyne açılan bu ikiliye avludan on bir basamaklı bir taş merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin başında ve mâbeynin öndeki iki merkezî sütununun arasında yer alan kapı basık kemerinde göze çarpan rozetleri, ta'lik harflerle yazılmış Türkçe kitâbesi, mukarnas ve palmet dizileriyle süslenmiş üst çerçevesi ve dantel şeklinde işlenmiş bitki motifli tacıyla Osmanlı mermer işçiliğinin en gösterişli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Üç pencere ile sokağa bakan mâbeyn, iki gömme sekiz sütun ve kemerlerle desteklenmiş dokuz bölümden meydana gelir. Bölümlerin üzeri dört kubbe ve üç çapraz, iki aynalı tonozla örtülmüştür; ortadaki kubbe içten mukarnas dolguludur.

Mescid-dershane binası, kible duvarındaki mihrap nişi ile diğer duvarlarda yer alan birer dolap nişi ve ikişerden sekiz pencereyle teşkilatlandırılmıştır; mihrap nişinin önceden çinilerle kaplı olduğu bilinmektedir. Kapı kemerinin dış yüzünde tarih kitâbesi, iç yüzünde altın yaldızla yazılmış hadisler bulunmaktadır. Kubbe geçişleri madalyon biçiminde levha yazılar, kubbe ise beyaz badana üzerine kalem işi şemse-sa'lbek motifleriyle tezyin edilmiştir. Mescid-dershane ile aynı özelliklere sahip bulunan

Feyzullah Efendi Medresesi ile bu medresenin planı ve kitâbesi - Fatih / İstanbul

